

REFLEXE DISTANČNÍ VÝUKY BĚHEM PANDEMIE ONEMOCNĚNÍ COVID-19. (PŘÍPADOVÁ STUDIE)

A REFLECTION ON DISTANCE LEARNING DURING COVID-19 PANDEMIC (CASE STUDY)

ZORA JANDOVÁ

Abstrakt: Příspěvek se zaměřuje na problematiku distanční výuky jako převažující formy vzdělávání v České republice během pandemie onemocnění covid-19. Zabývá se především formální stránkou edukativní komunikace uskutečňované prostřednictvím digitálních technologií a zaměřuje se na některé její kritické aspekty. Upozorňuje také na etické problémy spojené s distanční výukou. V závěru nabízí praktická doporučení, jak předcházet některým úskalím distančního vzdělávání.

Klíčová slova: Distanční výuka, multimediální komunikace, etika ve vzdělávání, technika mluveného projevu

Abstract: The article focuses on distance learning as a dominant form of education during the Covid-19 pandemic in the Czech Republic. It is primarily concerned with the formal aspects of educational communication via digital technologies and concentrates on its critical points. The article also points out ethical problems connected with distance learning. It concludes with practical recommendations to prevent certain distance learning difficulties.

Key words: Distance Learning, Multimedia Communication, Ethics in Education, Speaking Technique

„Kde duch nepocituje vnadidla, tam se nepřiklání; a kam se nepřiklání, tam je postrkován proti své vlastní vůli. A když je to proti vůli, potom nic není tak snadné, aby se nestalo nesnadným, nic tak sladké, aby nezhořklo, a nic konečně tak dobré, aby neodstrašovalo.“

Jan Amos Komenský (Komenský, 2004, s. 56)

ÚVOD

Tento příspěvek je reflexí distanční výuky v České republice během restriktivních opatření kvůli onemocnění covid-19 a zároveň je krátkou případovou studií. Autorka se v něm zamýšlí především nad formálními aspekty této výuky. Zabývá se i problémy, které vyučování na dálku prostřednictvím digitálních technologií přináší, a některé z nich podrobně analyzuje, jako například překážky při vytváření multimediálního komunikátu, kterým takto pojaté distanční vzdělávání bezesporu je. Také nabízí formou praktických doporučení a rad způsob, jak eliminovat některé nepříznivé faktory, které distanční výuku ovlivňují. Zohledňuje při tom nejenom poznatky různých odborníků, ale i vlastní odborné vzdělání a praktické zkušenosti v oblasti masmediální, marketingové a umělecké komunikace a zohledňuje i zpětnou vazbu, kterou získala během své dlouholeté pedagogické praxe. Tuto zpětnou vazbu jí také poskytla distanční výuka předmětu Multimediální seminář na Vysoké škole tělesné výchovy a sportu Palestra. V neposlední řadě se zabývá i některými etickými problémy, které jsou s distanční výukou spojeny.

Distanční vzdělávání

Distanční vzdělávání není novou a neprobádanou vzdělávací formou. Je vedle prezenční výuky regulární součástí kombinovaného studia. Jan Průcha, přední odborník v oblasti pedagogické teorie, už v roce 2000 tuto formu vzdělávání řadil v souladu s filozofií Evropské asociace pedagogického výzkumu EERA (European Educational

Research Association) mezi významná témata pedagogiky (Průcha, 2000; Průcha 2002). V publikaci Pedagogický slovník, jehož je spoluautorem, se pod heslem distanční vzdělávání uvádí, že je to „forma studia zprostředkovaného médií (telefon, rozhlas, televize, počítač, zvl. internet a elektronická pošta aj.). Je založeno na samostatném studiu účastníků, řízeném specializovanou institucí, bez prezenčního kontaktu studujících s vyučujícími. Výuku účastníků zajišťují speciálně připravené učební materiály (výukové balíčky) a jiné metody studijní podpory a hodnocení, umožňující individuální přístup komentáře a podpora lektorů, tutorů a konzultantů.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 46)

Před dvaceti lety si leckdo z teoretiků futurologie vzdělávání dokázal představit dynamický rozvoj nových technologií a internetu (Průcha, 2002, s. 417-419), ale stěží by si představil, že se distanční forma vzdělávání zprostředkovaná digitálními technologiemi na čas stane formou převažující. Tato převaha je zapříčiněna protiepidemickými opatřeními kvůli výše zmíněnému onemocnění, která výuku na všech úrovních vzdělávání regulují. Pokud jde o intenzivní využívání informačních technologií, pedagogové ani studenti a žáci jím nebyli zaskočeni, jejich digitální gramotnost byla před propuknutím epidemie na dobré úrovni, o čemž svědčí následující statistiky.

Z veřejných dat Českého statistického úřadu (ČSÚ) z roku 2019, tedy před zavedením distanční výuky, vyplývá, že základní tzv. kancelářský software, například Word, Excel, PowerPoint a další textové editory nebo tabulkové procesory, včetně jejich pokročilých funkcí, využívalo 94 % studentů (ve věku od 16 let) oproti 54 %

celkové populace. 99 % z nich oproti 44 % celkové populace alespoň jednou denně využilo internet. (ČSÚ, Wichová, 2020).

Z širokého kvantitativně-kvalitativního průzkumu tzv. silver generation – respondentů ve věku 48-65 let z roku 2016 vyplývá, že jsou to lidé, kteří „se narodili do mechanického a analogového světa. [...] Většina z nich si umí velmi dobře poradit s počítačem a umí používat internet, pokud to k něčemu pro ně důležitému potřebují.“ (Al-Amel, Beneš a kol., 2016, s. 145) Podle ČTK byl v roce 2019 průměrný věk učitelů v ČR 47,2, přičemž starších 48 let, tedy spadajících do uvedené „stříbrné“ generace, bylo 60 % (ČTK, 2019).

Portál E-Bezpečí uvádí ve své zprávě z 15. 9. 2020 data z výzkumu „Český učitel ve světě technologií (Univerzita Palackého v Olomouci & O2 Chytrá škola).“ Tento výzkum probíhal v první vlně epidemie, od 1. února do 25. června 2020, mezi učiteli ve věku od 21 do 78 let (průměr 47,6 let). Vyplývalo z něj, že pedagogové využívají celou řadu technologií – jak v online, tak i offline prostředí. „Pro komunikaci s žáky používají nejvíce e-mail, webové stránky školy či mobilní telefon (volání, SMS, MMS), z online nástrojů a služeb preferují především WhatsApp Messenger (26,19 %) či Facebook Messenger (23,74 %). Oblíbeným online nástrojem učitelů je také Google Classroom (20,37 %). Online nástroje učitelé používají pro komunikaci s žáky (83,74 %), zadávání domácích úkolů (72,70 %), procvičování učiva (57,23 %), sdílení odkazů na zajímavé www stránky (56,49 %) apod.“ (Kopecký, Szotkowski, 2020) Z tohoto výzkumu dále vzešel poznatek, že pouze 6,65 %

učitelů oproti 70,63 % považuje využívání digitálních technologií za těžké. Ostatní se k němu staví neutrálně.

Z výše uvedených statistik lze usuzovat, že digitální gramotnost zmíněných účastníků vzdělávacího procesu je na vysoké úrovni. A vzhledem k dlouhodobé distanční výuce spojené s intenzivním využíváním digitálních technologií a platform se tato gramotnost neustále zvyšuje. Technologie jsou nutným komunikačním prostředkem v distančním vzdělávání.

Komunikace

Komunikace pedagogů a studentů i žáků, sdílení kvalitního vzdělávacího obsahu, je a musí být během distančního vzdělávání vždy řádně zajištěna. Autorka se v této části příspěvku zaměřuje na některé problémy edukativní komunikace na dálku.

Komunikace, jako interaktivní výměna informací, pozitivně i negativně ovlivňuje životy lidí, je všudypřítomná a není možné se jí vyhnout. V době nových technologií se stírá hranice mezi individuální komunikací a komunikací masovou, mezi soukromou a veřejnou (McQuail, 2009, s. 29). Podle Daniely Slančové v procesu komunikace někdo odevzdává někomu jinému něco pomocí něčeho za jistých podmínek. Pokud některá ze složek chybí, komunikace nemůže proběhnout (Slančová, 2001).

Na druhé straně existují systémy, které využívají komunikaci s vlastním tělem, kdy chybí reálný partner a příjemce sdělení, tedy někdo jiný, tak, jak ho vnímá Slančová. Při provádění některých relaxačně-meditačních technik, jako jsou např. chi-gong,

Schulzův autogenní trénink aj., člověku poskytuje zpětnou vazbu jeho vlastní tělo v podobě biofeedbacku, dokonce měřitelnou přístroji (EEG, ENG, tlakoměr, teploměr atd.). Tyto přístroje jsou pak médii – prostředky komunikace.

Nelze opominout ani duchovní, spirituální rozměr komunikace, kdy člověk komunikuje s Bohem, sám se sebou a vlastním svědomím, jak to uvádějí ve své publikaci *Spiritualita a psychosomatika* Karel Sládek a Viliam Kopecký. Podle těchto autorů lze pojímat meditaci a modlitbu jako spirituální, očistnou a terapeutickou komunikaci (Sládek, Kopecký, 2017, s. 103-105). O modlitbě a její nejvyšší formě kontemplaci, jako prostředku komunikace s Bohem, se zmiňuje i psychiatr Radkin Honzák v knize *Psychosomatická prvouka* (Honzák, 2017, s. 154).

Je třeba zmínit i komunikaci uměleckou s různou měrou stylizace, při níž například podle předního českého sémiotika a divadelního teoretika Iva Osolsobě dochází ke komunikaci komunikací o komunikaci (Osolsobě, 2007, s. 103). Při umělecké komunikaci komunikují mezi sebou mj. postavy divadelní hry, umělci mezi sebou, umělci s publikem, publikum s nimi, diváci nebo posluchači spolu navzájem atd.

Z didaktického hlediska je důležitá sociální komunikace, tj. sdělování a dorozumívání mezi lidmi. Pedagogická komunikace je edukační proces, při kterém jsou sdělovány informace, především verbálně, ale také nonverbálně. Tento proces slouží k dosahování výchovně-vzdělávacích cílů. Pravomoci účastníků pedagogické komunikace, která se odehrává v určitém prostoru

a čase, se řídí specifickými pravidly (Průcha, 2002, s. 214).

Důležitý je vztah mezi autorem sdělení (komunikátorem) a příjemcem sdělení (recipientem), který se uskutečňuje prostřednictvím komunikátu, resp. média. Podstatná je přítomnost zpětné vazby.

Zpětná vazba

Zpětná vazba je komunikační proces, při kterém příjemce vyhodnotí sdělení a reaguje na ně. Následně i autor sdělení v reakci na příjemcovu zpětnou vazbu může upravit další postup. Tento proces má interaktivní charakter. Zpětná vazba je jedním z nejdůležitějších prvků řízení různých systémů. Systém, který postrádá účinnou zpětnou vazbu, je ohrožen neadekvátní reakcí na podněty nebo mu hrozí, že se zcela vymkne kontrole (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 314).

Zpětná vazba je důležitá i při diagnostice poruch komunikace, například u vývojových poruch řeči, kdy dochází k různým diskrepancím mezi úrovní porozumění řeči a aktivním mluvením, mezi verbální schopností a vybavováním slov, mezi zpracováním řeči a neřečových zvuků atd. (Krejčířová, 2001, s. 465).

Sdělení většinou probíhá kombinací verbální i nonverbální formy. Zpětnou vazbu mohou poskytovat nejenom vizuální nebo zvukové signály, ale i pachy a vůně. Sémiotika pracuje s pojmem kódy paralelní s mluvenou řečí, které příjemce vyhodnocuje spolu s obsahem verbálního projevu podle své kompetence tyto kódy číst, také podle svého aktuálního psychického stavu, osobnostního nastavení atd. Ostatně i autor sdělení tyto kódy často používá, ať už vědomě nebo

nevědomky (Černý, Holeš, 2004). Zpětnou vazbu poskytuje řeč těla i při nonverbálním projevu komunikátora i recipienta. Opět záleží na mnoha okolnostech, které mohou usnadnit komunikaci nebo naopak mohou způsobit dezinformaci při špatném dekódování informace.

Už i Jan Amos Komenský zdůrazňoval význam zpětné vazby ve svém díle *Didaktika analytická*. Učitel podle Komenského musí být obezřetný, musí dávat pozor, aby žák nechyboval a své chyby následně nefixoval. „Žákovi, který se ponejprv o něco pokouší, se nesmí věřit, a proto je nutné dávat pozor, aby nechyboval.“ (Komenský, 2004, s. 45)

Při distanční výuce může velice snadno dojít k přehlédnutí těchto chyb. Může také docházet k dezinterpretaci určitých znaků, což má nepříznivý vliv na dobrou komunikaci. Kromě kladné zpětné vazby, může docházet i k negativní zpětné vazbě. Přičemž kladnou vazbou se rozumí „[v]liv vedoucí k zesílení řízené činnosti (například chvála vede k častějšímu výskytu odměněného chování), záporná zpětná vazba naopak zeslabuje danou činnost (trest snižuje četnost trestaného chování).“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 314)

Pokud pedagog při distanční výuce nemá k dispozici všechny kódy, signály, znaky atd., na které je z prezenční výuky zvyklý, nemusí si všimnout jevů, u kterých by jinak zpozorněl. Vidí-li ze svých žáků a studentů pouze obličej v malých čtverečcích na monitoru svého počítače, nemůže zaznamenat jejich posturu těla ani různé adaptéry – gesta a pohyby užívané například při stresových situacích apod. Ostatně i samotná mimika studentů a žáků,

kteřá zprostředkovává zpětnou vazbu, je zkreslená a limitovaná. Vyučující pak může zkresleně vnímat negativní i pozitivní zpětnou vazbu. A co víc – těžko může předcházet patologickému nebo rizikovému chování, především v oblasti kyberšikany, kyberbezpečnosti, hygieny a duševního zdraví, nelátkových závislostí aj., jak se o něm zmiňuje zpráva na webových stránkách Univerzity Karlovy ze dne 19. ledna 2021 – Druhá vlna koronaviru na tuzemských školách: Jsou dobře připravené na on-line výuku, ta však s sebou přináší vyšší riziko nárůstu rizikového chování.

Ve výše uvedené zprávě jsou zveřejněny výsledky šetření, které se zabývalo distanční výukou v podzimním období na všech českých základních a středních školách. Z tohoto šetření, resp. studie mj. vyplývá, že zhruba na 20 % škol byla v průběhu distanční výuky nízká frekvence kontaktu mezi třídními učiteli, žáky a studenty. To svědčí i o omezení zpětné vazby, která je pro edukační proces v celé jeho šíři, včetně prevence rizikového chování dětí a mládeže, nezbytná.

Multimediální komunikát a jeho kvalita

Vzájemná komunikace pedagogů a studentů i žáků je ovlivněna i formou multimediálního komunikátu, kterým online výuka prostřednictvím různých internetových platforem je. Nejde totiž jenom o obsah výuky, ale i o to, jak je prezentována a přijímána.

Jak již bylo výše uvedeno, děti a mládež jsou zběhlé ve využívání nových technologií, digitálních platforem a sociálních sítí. V internetovém prostředí tráví mnoho

hodin. Masarykova univerzita v Brně uveřejnila 10. února 2020, tedy ještě před epidemií onemocnění covid-19 a zavedení distanční výuky, článek Výzkum: Čas, který tráví děti na internetu, se za poslední dekádu zdvojnásobil. Výzkum byl zaměřen nejenom na samotnou dobu trávenou dětmi na internetu, ale kvalitativním šetřením bylo zjištěno, jakým způsobem děti komunikují, čím se zabývají a proč, s kým komunikují, kdo a jakým způsobem je ovlivňuje aj. Je zřejmé, že se doba, kterou děti na internetu tráví po zavedení povinné distanční výuky, prodloužila.

Na různých internetových platformách a serverech je nesmírné množství multimediálních příspěvků, amatérských i profesionálních. Nejúspěšnější videa tzv. youtuberů se vyznačují autenticitou – původností a hodnověrností, také osobností interpreta, jeho přirozeným vystupováním, zábavností a bezesporu emocemi, které na sledovatele působí (Štrauch, 2015, s. 176). S dynamickým rozvojem nových technologií, s větší dostupností tzv. chytrých přístrojů včetně mobilních telefonů a jejich nižším cenám, dochází ke konfrontaci konzumentů digitálního obsahu s jeho vysokou audiovizuální kvalitou často. Tato vysoká kvalita, včetně možnosti vyššího rozlišení, se proto postupně stává normou (Miller, 2012).

Lze tedy usuzovat, že nekvalitní forma komunikátu, resp. kvalita mimo už běžně akceptovanou normu, může nepříznivě ovlivnit i akceptaci jeho obsahu, i když třeba pouze podprahově. Tento příspěvek si neklade za cíl analyzovat obsahovou stránku distanční výuky, zabývá se především vnějšími faktory, které

ovlivňují vnímání obsahu výuky i pedagoga samotného.

Kvalita multimediálního komunikátu závisí nejenom na technických parametrech nahrávacího zařízení, ozvučení a osvětlení, ale i na prostředí, ve kterém se nahrávka komunikátu uskutečňuje. Profesionální televizní, rozhlasová nebo hudební a další studia mají vynikající akustiku i osvětlení, jsou většinou konstruována vzhledem k účelu, který mají plnit, v nich používané sofistikované technologie jsou velice nákladné, jejich používání vyžaduje vysokou odbornost. V domácích podmínkách a ve školních učebnách ovšem takové podmínky většinou nelze zajistit, což negativně ovlivňuje kvalitu vysílání a příjmu komunikátu (Reichl, Všetická, 2021).

Na přenos výuky přes internet má také vliv kvalita internetového připojení, jak na straně pedagoga, tak i na straně studentů a žáků. Český telekomunikační úřad ve spolupráci s firmou CZ.NIC nabízí službu, která dokáže otestovat komunikaci a kdykoli kvalitu internetového připojení (Louda, 2016). Tato služba ovšem kvalitu signálu nezabezpečuje. Nicméně touto cestou získané informace lze využít při vyhledání optimálního místa vysílání i příjmu komunikátu.

Kromě kvalitního a rychlého připojení k internetu nemají školní učebny nebo třídy často ani potřebné parametry odpovídající hygienickým normám a legislativním úpravám zejména pokud jde o osvětlení. Navíc je ještě nutné rozlišovat učebny s obrazovkami (vybavené jedním nebo více počítači), které musí být chráněny zatemněním nebo závěsy před přímým osluněním nebo před přirozeným denním světlem, od ostatních učeben

(Čermák, 2020). Stěží pak mohou takto nedostatečně osvětlené učebny odpovídat světelným podmínkám potřebným pro vznik kvalitního multimediálního komunikátu.

Na vnímání sdělení se podílí mj. mimika a další kódy paralelní s mluvenou řečí a nonverbální znaky, jak bylo výše uvedeno. Při nedostatečném osvětlení nebo nevhodně umístěném světelném zdroji může dojít ke zkreslení výrazu obličeje, což může negativně, třeba jenom podvědomě, ovlivnit zpětnou vazbu komunikujících. Tuto skutečnost si proto nemusí ani jedna z komunikujících stran uvědomovat, protože nemají potřebné kompetence. Autorka tohoto příspěvku si jako profesionální interpretka s dlouholetou zkušeností z působení v masmédiích tyto souvislosti uvědomuje. Ovšem jako pedagožka je vystavena neprofesionálním technickým podmínkám při distanční výuce obdobně jako její kolegové z pedagogického sboru. Proto v závěru tohoto příspěvku nabízí doporučení, která mohou mít pozitivní vliv na prezentaci didaktického komunikátu v multimediálním prostředí.

Etika ve vzdělávání

Některé digitální platformy, jejichž prostřednictvím se uskutečňuje distanční výuka, nabízejí funkci nahrávání. Autorka tohoto příspěvku, díky vlastní dlouholeté práci v médiích, si je vědoma i etických problémů, které mohou nastat v souvislosti s pořizováním nahrávky. Veřejnoprávní média se řídí legislativou České republiky, dále svými etickými pravidly (Kodex Českého rozhlasu, Kodex České televize) a také GDPR –

Obecným nařízením o ochraně osobních údajů (General Data Protection Regulation). GDPR se týká od 25. května 2018 v EU všech firem a institucí, ale i jednotlivců a online služeb, které zpracovávají data uživatelů. Zákony a nařízení se pochopitelně týkají i škol, např. Zákon 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, tzv. Školský zákon; Zákon 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů; Úmluva o právech dítěte aj.

Nahrávka vyučovací hodiny či lekce slouží těm, kteří se nemohou zúčastnit online výuky, např. kvůli nemoci apod. Zároveň může poskytovat zpětnou vazbu o obsahu i formě jednotlivých vyučovacích hodin nebo lekcí i o vzájemné komunikaci mezi studenty a pedagogy. Funkce nahrávání vyžaduje vyjádření souhlasu všech zúčastněných s pořízením nahrávky. Tento souhlas potvrdí vyučující. Tato nahrávka je médiem, které vytváří v prostředí internetu digitální stopu, poskytuje metadata, lze ji využít jako vhodný edukativní nástroj, ale lze ji také zneužít.

Pedagogové si proto musí být vědomi, že názory, které vyjadřují studenti a žáci během výuky, mohou být zneužitelné, jsou-li součástí nahrávky. S pořízenými nahrávkami se tedy musí nakládat obdobně jako s osobními daty a školy jsou tedy nejenom správci osobních údajů ve smyslu GDPR, ale musí zabezpečit i to, aby ještě nezralé osobní názory nebo intimní zpovědi studentů a žáků neunikly do veřejného mediálního prostoru.

Mark Deuze ve své knize Media life – Život v médiích vnímá všudypřítomnost médií jako nevyhnutelnou součást

života lidí. Vyjadřuje i myšlenku, že duchovní a morální život médií zničen nebude, ale že bude stále více podřízený moderním technologiím (Deuze, 2015, s. 55). Je třeba si také uvědomit, že děti a mládež jsou ve využívání komunikačních technologií v předstihu před dospělými, ale ne vždy si při tom plně uvědomují možná rizika vzešlá z využívání těchto technologií (Jandová, 2019, s. 24).

S etikou úzce souvisí i etiketa chování na internetu, tzv. netiketa. Měla by být součástí mediální výchovy, resp. výuky ICT (IKT). Nejde pouze o korespondenci a umístování různých typů komunikátů na početných internetových platformách, ani o technické parametry mediálních příspěvků. Ze zkušenosti autorky tohoto příspěvku vyplývá, že studenti a žáci při distanční výuce málo využívají komunikační nástroj, většinou označený piktogramem ruky, kterým je možné přihlásit se do probíhající konverzace, vypínají kameru, odcházejí od počítače atd. Při prezenční výuce k porušování etikety v takovém rozsahu jako při distanční výuce nedochází. Proto je výhodné předem stanovit pravidla vzájemné komunikace i zmíněné netikety a důsledně požadovat jejich dodržování.

S etikou také souvisí dodržování, resp. porušování autorského zákona, které mj. souvisí i s nízkou mediální gramotností dětí a mládeže. Z osobní zkušenosti autorky tohoto příspěvku vyplývá, že si studenti a žáci při vytváření multimediálních příspěvků dostatečně uvědomují, že musí uvádět použitou literaturu a další zdroje, často však zapomínají uvádět autory hudby, fotografií, vložených videí apod. Na to musí pamatovat i pedagogové, když

i oni takové příspěvky uveřejňují, nejenom při nahrávané distanční výuce.

V neposlední řadě je nutné zmínit i reklamu, která nesmí cílit na děti a která nepatří ani do školního, resp. akademického prostředí. To, co by při běžné prezenční výuce proběhlo nepovšimnuto, zanechá svou digitální stopu jako nahrávka výuky. Reklama je v mediálním prostředí regulována, je vhodné znát i Etický kodex reklamy vydaný Radou pro reklamu (RPR, 2013).

Praktická doporučení

Jak již bylo zmíněno, autorka toho příspěvku má vzdělání i dlouholeté zkušenosti v oblasti masmediální, marketingové a umělecké komunikace, pedagogické činnosti se na různých úrovních věnuje více než dvacet pět let, vyučuje děti, mládež i dospělé. Následně upozorňuje na různá úskalí a problémy, které mohou nastat při distanční výuce uskutečňované prostřednictvím digitálních technologií. Podává i doporučení a praktické rady, jak je limitovat a snáze zvládat.

Vizuální dojem

Při distanční výuce jsou žáci a studenti oproti svým pedagogům ve výhodě. Pedagog vidí mnoho malých políček s jejich „pohyblivými obrázky“, zato oni vidí svého pedagoga ve velkém detailu (hlava, obličej), nanejvýš v tzv. polocelku (horní část postavy) i se všemi eventuálními estetickými nedostatky, které mohou být násobeny špatnými technickými podmínkami. Ne všichni žáci a studenti si dokážou odfiltrovat nepříznivý vizuální dojem, zvláště když svého pedagoga neznají kvůli protiepidemickým opatřením

osobně, když se s pedagogem setkávají ve výuce poprvé. A ne všichni pedagogové jsou schopni akceptovat jednoduché postupy, které by mohly příznivě jejich prezentaci ovlivnit.

I výuka je totiž, jako speciální druh služby (bez ohledu na to, zda je zprostředkována státní nebo soukromou institucí), do jisté míry marketingový produkt, který musí být určitým způsobem prezentován (De Peelsmacker, Geuens, Van den Bergh, 2003). Marketingová komunikace této nebo i jiné speciální služby musí být přesně cílena s hlubokou znalostí chování všech segmentů cílové skupiny, dětí mládeže i dospělých (Jandová, 2018, s. 158-166).

Před začátkem přenosu výuky je dobré mít dostatek času na kontrolu technického připojení. Při té příležitosti je dobré zkontrolovat na monitoru počítače i svůj vzhled. Ženy s tím mají větší zkušenost, dokážou se většinou samy nalíčit a provést korekci estetických nedostatků. Je nutné vzít v úvahu i to, že civilní přirozené denní líčení není dostatečné při umělém osvětlení, které je zapotřebí rozsvítit především v učebnách s počítačem bez přístupu přirozeného denního světla, jak bylo zmíněno výše. Je dobré se vyhnout příliš kontrastnímu líčení, protože ve studeném světle zářivek, převažujícím ve školních učebnách, výraz obličeje může působit tvrdě. Muži většinou nevnímají pozitivně skutečnost, že by měli být mírně nalíčení nebo alespoň přepudrováni zejména kvůli lesklému čelu, nosu anebo pleši, dokonce ani v prostředí profesionálních médií. Přesto i muži by měli zvážit lehkou korekci pudrem, který se dá bezprostředně po vysílání snadno odstranit.

Líčení je dobré přizpůsobit aktuálním podmínkám. A je také dobré si předem vyzkoušet a ověřit, jak lze potlačit další nedostatky – například optimálním umístěním počítače, resp. kamery. Počítač lze umístit vyvýšeně, třeba na několika knihách. Je možné natočit celý trup nebo pouze hlavu v určitém úhlu k obrazovce, resp. ke kameře (profesionálové znají svou tzv. lepší stranu obličeje). Je nutné si uvědomit, že je nemožné v ideální pozici vydržet po celou dobu vysílání. Z tohoto důvodu by si každý vysílající měl zkontrolovat, jaká pozice držení hlavy nebo těla je pro něj vizuálně nepříznivá (zdůrazněný podbradek, stín pod nosem apod.) a té se vědomě vyhýbat.

Mnoho pedagogů nosí brýle. Jejich obroučky mohou v určitém úhlu znemožňovat divákům pohled do očí mluvčího, také mohou vrhat stín, který zdeformuje výraz tváře. Dioptrická skla mohou odrážet světlo, což negativně ovlivňuje oční kontakt atd. Tomuto nežádoucímu efektu brání antireflexní skla v brýlích.

Dalším problémem, který si laici často neuvědomují, je vhodné oblečení. Příliš světlé nebo příliš tmavé oblečení může mít nepříznivý vliv na to, jak ve výsledku tvář na obrazovce působí. Výrazné vzory nebo šperky odvádějí pozornost od obsahu sdělení, naopak jemné vzory (u mužů třeba na košilích nebo kravatách) často tzv. interferují. Jedná se o stejný kmitající zrnitý efekt, který lze zaznamenat například i u mluvčích v televizním vysílání, pokud nejsou pod dohledem zkušených vizážistů a dalších profesionálů.

I sebelepší vizuální dojem může pokazit nevhodné pozadí. Je dobré si ohlídat, především při vysílání z

domova, zda to v určitém úhlu nevypadá, jako by z hlavy trčela lampa, pokojová rostlina, obraz apod., zda na sebe nevhodně neupozorňuje ozdobná dekorace, kniha v knihovně atd., což by mohlo působit rušivě nebo dokonce směšně. Neutrální pozadí tento nežádoucí efekt eliminuje.

Technika mluveného projevu

Pedagogové jsou zvyklí mluvit na své žáky a studenty při frontální výuce od katedry nebo od tabule, někdy se pohybují v uličkách mezi lavicemi. Dokážou regulovat, i prostřednictvím zpětné vazby, svůj mluvný projev. Jiné je to při vysílání audiovizuálního komunikátu, se kterým doposud třeba ani neměli mnoho zkušeností. Pokud jde o akustiku, jinak se šíří zvuk v lidmi nebo i věcmi zaplněném prostoru, jinak v prázdném. Místnosti mívají místa, kde je zvuk hůře slyšet nebo je více zkreslený. Školní třídy nejsou většinou vybavené závěsy, čalouněním nebo dalšími účelovými pohlcovači zvuku, které by alespoň částečně příznivě ovlivňovaly akustiku. Pokud je z nich uskutečňován internetový přenos výuky, je třeba vzít na vědomí akustické faktory jako například dozvuk, ozvěnu, směšování zvuku, hluchá místa aj., které způsobují horší srozumitelnost mluveného slova (Reichl, Všeticka, 2021).

Těmto nežádoucím akustickým efektům se dá zamezit mluvením do mikrofonu umístěného blízko úst. To lze zajistit náklonem k mikrofonu na monitoru počítače, což ale na druhé straně způsobí snímání obličeje kamerou ve velkém detailu, často nepříznivém pro celkový vzhled mluvčího. Také je možné využít

sluchátka s integrovaným mikrofonem, tzv. hokejkou, který snímá zvuk přímo před ústy. V takovém případě je dobré upravit úhel natočení obličeje ke kameře tak, aby na něm mikrofon nevytvářel nežádoucí stín. V ideálním případě je možné použít kvalitní stacionární mikrofon, který je opatřený molitanovým nebo jiným nástavcem, jehož funkcí je například tlumit tzv. ostré sykavky, prskání a další nežádoucí, přesto přirozené, zvukové efekty vznikající při mluvení.

Profesionální herci a moderátoři práci s mikrofonem zvládají, protože je součástí výuky techniky mluveného projevu na odborných uměleckých školách. Stejná průprava by byla výhodou pro jakékoli mluvčí, tedy i pro pedagogy. Výhodou by byla i pro všechny studenty, kteří se připravují na povolání vyžadující komunikaci s veřejností.

Multimediální seminář – poznatky z praxe

Součástí předmětu Multimediální seminář na Vysoké škole tělesné výchovy a sportu Palestra, který autorka tohoto příspěvku vede, je i seznámení se zásadami techniky mluveného projevu. Nejde pouze o teorii, ale i o praktické rady, například jakou techniku mluveného projevu použít v plenéru, jakou ve velkých halách, tělocvičnách, bazénech apod. nebo právě i v učebnách anebo v domácích komorních podmínkách, jak mluvit před velkou nebo naopak malou skupinou posluchačů, jak používat mikrofon nebo jak mluvit bez něj atd. Nedílnou součástí jsou i různá praktická cvičení, která studenti absolvují, která

souvisejí mj. s hlasovou hygienou. Ostatně o potřebě spojení teorie s praxí se vyjadřuje už i zmíněný Jan Amos Komenský (Komenský, 2004, s. 45).

Také výuku techniky mluveného projevu, podobně jiné předměty úzce spojené s praxí, nepříznivě ovlivnil distanční způsob vzdělávání. Na dálku není možné se zaměřit na řeč celého těla studentů při prezentacích jejich vlastní tvorby, především multimediálních komunikátů, a následně odstranit nevhodné zlovyky, adaptéry způsobené trémou, nelze kontrolovat napětí v jejich těle při dechových cvičeních anebo odstraňovat chyby v komunikaci s větší skupinou. Je nemožné pracovat s hlasem na jeho přirozené poloze v různých situacích, například v expresi, šepotu apod., protože právě hlas bývá technickými podmínkami, jak už bylo uvedeno, ovlivněný nebo zcela zkreslený.

Další oblast, do které předmět Multimediální seminář umožňuje vhled, je masmediální komunikace. Studenti jsou komplexně seznámeni s prostředím masových médií v České republice i v zahraničí, mj. i v souvislosti s jejich eventuální praxí v rozhlasových nebo televizních stanicích, např. ve sportovních redakcích. K tomu jim mohou být nápomocná i výše uvedená doporučení. Učí se také kritickému myšlení prostřednictvím různých masmediálních komunikátů a jsou podněcováni ke kultivovanému vyjadřování vlastních názorů. A právě tato komunikace musí být chráněna a zabezpečena před zneužitím.

Autorka tohoto příspěvku proto rozděluje výuku na teoretickou část,

kteřá je vždy nahrávána, a na diskusi o různých aktuálních tématech reflektovaných v médiích. Tato citlivá komunikace nahrávaná není, i vzhledem k již zmíněné digitální stopě, přestože jsou studenti vedeni i k odpovědnosti za své názory a na začátku výuky udělují souhlas s pořízením nahrávky. Na druhé straně jsou upozorněni i na to, že jsou chráněni Zákonem č. 111/1998 Sb. o vysokých školách, který jim zaručuje svobodu vyjadřovat vlastní názory ve výuce v duchu akademické svobody. Drahomíra Holoušová, spoluautorka publikace „Obecná pedagogika“, v ní formuluje myšlenku, že pedagog “[n]esmí vyprovokovaným zásahem zpochybňovat hodnotu rozdílných, často opačných názorů [...], a to ani tehdy, když se domnívá, že jeho vlastní názory se blíží ke shodě s rozumem a pokrokem.“ (Holoušová, 2002, s.142)

V takto nastolených podmínkách může vzniknout vzájemná důvěra mezi pedagogem a studenty, kteří pak nemají pocit, že jsou pod tlakem anebo že jsou k něčemu nuceni. Vyjadřují se spontánně a nebojí se zesměšnění ani cenzury, méně podléhají autocenzuře. Takové důvěryplné prostředí umožňuje svobodné formulování myšlenek.

ZÁVĚR

Tento příspěvek přináší vhled do problematiky distanční výuky, jsou v něm především analyzovány některé vnější, formální aspekty tohoto způsobu vyučování. Obsahuje i praktická doporučení autorky příspěvku, která působí především v oblasti masmediální, marketingové a umělecké komunikace a je i pedagožkou. Nabízí

inspiraci i konkrétní řešení, jak se vyhnout překážkám a úskalím spojeným s výukou zprostředkovanou digitálními technologiemi. Upozorňuje také na etické problémy vzdělávání i na prevenci možného zneužití citlivých informací, názorů a myšlenek studentů ve veřejném mediálním prostoru.

Autorka si uvědomuje, že distanční výuka v internetovém prostředí je multimediálním komunikátem, který zprostředkovává informace, a že je nutná maximální kvalita jeho obsahu. Je-li jeho obsahová složka v souladu se složkou formální, a pokud není audiovizuální prezentace edukativního obsahu nepříznivě ovlivněna, studenti a žáci mohou pociťovat vnadidla, jak je zmiňuje Komenský, resp. úvodní citát. Je možné pak snáz docílit toho, že se nestanou pasivními konzumenty obsahu výuky, ale že budou mít naopak aktivní a radostnou touhu se něčemu novému a přínosnému naučit.

LITERAURA

- AL-AMEL, Jan, BENEŠ, Jan a kol. *Siver Heroes 2016*. Praha: Simply5, g82, 2016. ISBN neuveden.
- ČERNÝ, Jiří, HOLEŠ, Jan. *Sémiotika*. Praha: Portál. 2004. ISBN 80-7178-832-5.
- De PELSMACKER, Patrick, GEUENS, Maggie and Joeri van den BERGH. *Marketingová komunikace*. Praha: Grada, 2009. ISBN 80-247-0254-1.
- DEUZE, Mark. *Media life – Život v médiích*. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2815-8.
- HOLOUŠOVÁ, Drahomíra. Složky výchovy. In: GRECMANOVÁ, Helena, HOLOUŠOVÁ, Drahomíra, URBANOVSKÁ, Eva. *Obecná pedagogika I*. Olomouc: HANEX, 2002. ISBN 80-85783-20-7.
- HONZÁK, Radkin. *Psychosomatická prvouka*. Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-912-4.
- JANDOVÁ, Zora. *Analýza procesu komunikace s primární a sekundární cílovou skupinou ČRo Rádio Junior*. Nitra, 2019. Disertační práce. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta.
- JANDOVÁ, Zora. Czech Radio Junior: Radio Broadcasting for Children and Marketing in the Era of New Technology (Case Study). In: BAČÍKOVÁ, Zuzana et al. *Marketing in The Digital Era*. Berlin, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien: Peter Lang, 2018. ISBN 978-3-631-75809-0.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika analytická*. Brno: Tvořivá škola, 2004. ISBN 80-903397-1-9.
- KREJČÍŘOVÁ, Dana. Poruchy řeči. In: SVOBODA, Mojmir (ed.), KREJČÍŘOVÁ, Dana, VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-545-8.
- McQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: porál, 2009. ISBN 978-80
- MILLER, Michael. *Internetový marketing s You Tube. Průvodce využití on-line videa v byznysu*. Brno: Computer Press, 2012. ISBN 978-80-251-3672-0.
- PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-631-4.
- PRŮCHA, Jan. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-399-4.

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.

SLÁDEK, Karel, KOPECKÝ, Viliam. *Spiritualita a psychosomatika*. Červený Koostelec: Pavel Merhaut, 2017. ISBN 978-80-7465-287-5.

SLANČOVÁ, Daniela. *Základy praktické rétoriky*. Prešov: Náuka, 2001. ISBN 80-89038-04-2.

ŠTRAUCH, Daniel. *GoGo, kluk z internetu*. Bratislava: Tatran, 2016. ISBN 978-80-222-0779-9.

Internetové zdroje:

Co je digitální stopa? In: Internetem bezpečně [online]. [Cit. 31. ledna 2021] Dostupné z: <https://www.internetembezpecne.cz/internetem-bezpecne/dobre-vedet/digitalni-stopa/>

Co je GDPR? In: GDPR [online]. Dostupné z: <https://www.gdpr.cz/gdpr/>

ČERMÁK, Miroslav. Denní osvětlení ve školách dle ČSN EN 17037. In: TZB-info [online]. Poslední změna 27. listopadu 2020. [Cit. 31. ledna 2021] Dostupné z: <https://elektro.tzb-info.cz/osvetleni/21513-denni-osvetleni-ve-skolach-dle-csn-en-17037>

ČTK. V Česku převažují starší učitelé, v průměru je jim přes 47 let. Nejstarší jsou fyzikáři. In: Lidovky.cz [online]. Poslední změna 21. května 2019. [Cit. 31. ledna 2021] Dostupné z: https://www.lidovky.cz/domov/v-cesku-prevazuji-starsi-ucitele-v-prumeru-je-jim-47-2-roku-nejstarsi-jsou-fyzikari.A190521_150827_In_domov_krku

GABRHELÍK, Roman a kol. Druhá vlna koronaviru na tuzemských školách: Jsou dobře připravené na on-line výuku, ta však s sebou přináší vyšší riziko nárůstu rizikového chování. In:

Univerzita Karlova [online]. Poslední změna 19. ledna 2021. [Cit. 31. ledna 2021] Dostupné z:

<https://cuni.cz/UK-6311.html?news=11640&locale=cz>

LOUDA, Pavel. Chcete vědět, jak kvalitní máte internet? In: Computerworld [online]. Poslední změna 18. května 2016. [Cit. 31. ledna 2021] Dostupné z: <https://computerworld.cz/aktuality/chcete-vedet-jak-kvalitni-mate-internet-ctu-zpristupnil-test-53053>

KOPECKÝ, Kamil, SZOTKOWSKI, René. Český učitel ve světě technologií 2020 - výsledky. E-Bezpečí, roč. 5, č. 2, s. 12-18. Olomouc: Univerzita Palackého, 2020. ISSN 2571-1679. [Cit. 31. ledna 2021] Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php?view=article&id=2006>

REICHL, Jaroslav, VŠETIČKA, Martin. Obrazová a zvuková technika. In: Multimediální Encyklopedie Fyziky [online]. [Cit. 31. ledna 2021] Dostupné z: <http://fyzika.jreichl.com/>

Výzkum: Čas, který tráví děti na internetu, se za poslední dekádu zdvojnásobil. In: Masarykova univerzita [online]. Poslední změna 10. února 2020. [Cit. 31. ledna 2021] Dostupné z:

<https://www.muni.cz/pro-media/tiskove-zpravy/vyzkum-cas-ktery-travi-deti-na-internetu-se-za-posledni-dekadu-zdvojnasil>

WICHOVÁ, Jitka. Využívání informačních a komunikačních technologií studenty – 2019. In: Český statistický úřad [online]. Poslední změna 23. června 2020. [Cit. 31. ledna 2021] Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/122362680/062021-20.pdf/6d0b031f-c47c-44a5-a08b-a4c92d57c666?version=1.1>

Základní příručka k ochraně údajů. In:
Úřad pro ochranu osobních údajů
[online]. [Cit. 31. ledna 2021]
Dostupné z:
[https://www.uoou.cz/zakladni-
prirucka-k-ochrane-udaju/ds-
4744/archiv=0&p1=3938](https://www.uoou.cz/zakladni-prirucka-k-ochrane-udaju/ds-4744/archiv=0&p1=3938)

KONTAKT

MgA. Bc. Zora Jandová, Ph.D.

VŠTVS PALESTRA,
Slovačikova 400/1,
Praha 9, 197 00